

4. Územní rozdíly v úrovni vzdělanosti obyvatelstva ČR

4.1 Úroveň vzdělání podle krajů a okresů

Vzdělanostní struktura obyvatelstva v jednotlivých krajích České republiky nevykazovala výraznější rozdíly s výjimkou hlavního města Prahy, kde podíl vysokoškolsky a středoškolsky vzdělaných podstatně převyšoval celorepublikový průměr.

Tab. 8 Obyvatelstvo 15-ti leté a starší podle nejvyššího ukončeného vzdělání v jednotlivých krajích k 1.3. 2001

Kraj	Obyv. 15-ti leté a starší celkem	v tom nejvyšší ukončené vzdělání v %						
		základní	střední	úplné střední s maturitou	vyšší odborné a nástav.	vysokoškolské	bez vzdělání	nezjištěné vzdělání
ČR celkem	8 575 198	23,0	38,0	24,9	3,5	8,9	0,4	1,3
Hlavní město Praha	1 012 404	14,5	28,8	30,5	5,2	18,8	0,2	2,0
Středočeský kraj	943 364	23,1	40,4	24,4	3,3	7,0	0,5	1,3
Jihočeský kraj	521 436	23,5	38,7	25,1	3,3	7,8	0,4	1,2
Plzeňský kraj	464 221	23,0	39,4	25,0	3,1	7,8	0,4	1,3
Karlovarský kraj	253 373	27,9	38,4	22,7	3,1	5,6	0,8	1,5
Ústecký kraj	681 355	27,3	39,3	22,3	2,9	5,3	0,8	2,1
Liberecký kraj	356 007	23,9	40,1	23,8	3,2	7,0	0,4	1,6
Královéhradecký kraj	460 986	22,5	39,7	25,2	3,6	7,5	0,4	1,1
Pardubický kraj	422 722	22,7	40,8	24,5	3,6	7,0	0,4	1,0
Vysočina	429 483	24,1	40,6	24,2	3,2	6,7	0,4	0,8
Jihomoravský kraj	947 580	23,3	37,0	24,6	3,5	10,3	0,4	0,9
Olomoucký kraj	533 985	23,6	39,1	24,7	3,0	8,1	0,6	0,9
Zlínský kraj	496 595	24,8	39,0	24,1	3,2	7,7	0,4	0,8
Moravskoslezský kraj	1 051 687	25,2	38,7	23,4	3,1	7,8	0,5	1,3

Nadprůměrné zastoupení osob se základním vzděláním je soustředěno v Karlovarském (27,9 %) a Ústeckém (27,3 %) kraji a zároveň v těchto dvou krajích byly zaznamenány nejnižší podíly vysokoškolsky vzdělaných (5,6 %, resp. 5,3 %).

Ve všech krajích, vyjma hlavního města Prahy a Jihomoravského kraje, podíl zastoupení vysokoškolsky vzdělaných je nižší než celorepublikový průměr.

Atypické postavení hlavního města Prahy se vyznačuje výrazně podprůměrným podílem osob se základním vzděláním, vyučených a se středním odborným vzděláním bez maturity a naopak nadprůměrným zastoupením osob s úplným středním vzděláním a podíl vysokoškolsky vzdělaných osob je více než dvojnásobný v porovnání s celorepublikovým průměrem. Rozsáhlá škála pracovních příležitostí v hlavním městě, které je centrem nejen státní správy, samosprávy a většiny kulturních a vědeckých institucí, ale často i jediných pracovišť zahraničních společností na našem území, patří mezi podstatné příčiny výrazného zastoupení osob s vyššími stupni vzdělání. Na nízký podíl zde

žijících osob pouze se základním vzděláním má nepříznivá věková struktura (kterou se hlavní město Praha vyznačuje), pouze mírný vliv. Nadprůměrný počet vysokoškolsky vzdělaných v porovnání s celorepublikovým průměrem v Jihomoravském kraji je ovlivněn městem Brnem – metropolí Moravy.

Při porovnání vzdělanostní struktury jednotlivých okresů se objevují značné rozdíly:

- Největší diference mezi maximálním a minimálním podílem u základního vzdělání dosahuje 13,3 procentního bodu (nejnižší podíl byl zjištěn v okrese Brno-město - 17,5 % a nejvyšší v okrese Sokolov – 30,8 %), u středního odborného bez maturity či u vysokoškolského vzdělání zhruba 14 procentních bodů.
- Nejnižší zastoupení vysokoškoláků má okres Sokolov a naopak nejvyšší okres Brno-město (17,9 %).
- Nadprůměrné podíly u vyššího odborného a vysokoškolského, ale i u středního odborného bez maturity a úplného středoškolského vzdělání oproti celorepublikovým průměrům byly zjištěny v okresech Praha-východ, Praha-západ, České Budějovice, Plzeň-město, Hradec Králové a Pardubice. Vzdělanostní struktura těchto okresů je ovlivněna existencí městských sídel s více než 90 tisíci obyvatel.
- Jako jediný v České republice se okres Ostrava-město vyznačuje nadprůměrným zastoupením osob se základním a nezjištěným vzděláním i vyšším odborným a vysokoškolským vzděláním, ale podprůměrným podílem osob vyučených, se středním odborným vzděláním bez maturity a úplným středoškolským vzděláním. Zdejší neobvyklá vzdělanostní struktura souvisí s průmyslovou skladbou Ostravska a z ní vyplývajícími nároky na kvalifikaci pracovní síly.
- Nejnižší zastoupení vysokoškoláků (méně než 5 % obyvatel okresu ve věku 15 let a vyšším) bylo zjištěno v okresech Sokolov (4,0 %), Chomutov a Litoměřice (4,5 %), Teplice (4,9 %) a pětiprocentní hranice bylo dosaženo v okrese Tachov.
- Podprůměrné podíly vyučených, středoškoláků i osob s vyšším odborným a vysokoškolským vzděláním a zároveň nadprůměrné podíly osob s pouze základním a nezjištěným vzděláním byly zaznamenány v okresech nacházejících se v souvislém pásu na severozápadě Čech a na jižní a severovýchodní Moravě. Jedná se o všechny okresy Ústeckého a Karlovarského kraje a sousedící okres Tachov, dále část okresů Jihomoravského, Zlínského a Moravskoslezského kraje. Na celém území České republiky má nejnižší podíl středoškolsky i vysokoškolsky vzdělaných osob již zmiňovaný okres Sokolov. Určující faktory pro vzdělanostní strukturu zde žijícího obyvatelstva souvisí s ekonomickými podmínkami těchto oblastí.

4.2 Diferenciace úrovně vzdělání podle velikostních skupin obcí

Údaje o vzdělanostní struktuře uspořádané na základě velikostních skupin obcí zcela jednoznačně ukazují převahu nižších stupňů vzdělání ve venkovském na rozdíl od městského osídlení. Mezi podstatné vlivy patří převážně zemědělský charakter a zčásti také méně příhodná věková skladba obyvatelstva v malých obcích s převahou osob starších 60 resp. 65 let.

V obcích do 200 obyvatel, které v sídelní struktuře České republiky představují 26,5 % a žijí zde 2,0 % z celkového počtu obyvatel starších 15-ti let, je nejvyšší podíl osob pouze se základním vzděláním. Podíly osob s nejnižším stupněm vzdělání s rostoucí velikostní skupinou obce plynule klesají. Také zastoupení vyučených a osob se středním odborným vzděláním bez maturity má se zvyšující početností sídel klesající tendenci.

Na základě údajů ze sčítání lidu je zřejmé, že určující pro vzdělanostní strukturu podle velikostních skupin obcí je hranice oddělující soubor obcí s méně než 10 000 obyvateli, od zbývajících skupiny obcí. Ve městech nad 10 000 obyvatel, která tvoří pouhých 2,1 % z úhrnu 6 258 sídel v České republice, kde však žije více než polovina z celkového počtu osob 15-ti letých a starších, dosahovalo zastoupení osob pouze se základním a se středním odborným vzděláním bez maturity oproti celorepublikovému průměru podprůměrných hodnot a naopak u úplného středního vzdělání s maturitou, vyššího odborného a nástavbového i vysokoškolského vzdělání nadprůměrných hodnot. Diametrálně odlišné znaky vykazuje vzdělanostní struktura u zbylých 6127 obcí, ve kterých žije 45,3 % z celkového počtu obyvatel ve věku 15 a více let.

Tab. 8 Obyvatelstvo 15-ti leté a starší podle nejvyššího ukončeného vzdělání a velikostních skupin obcí k 1.3. 2001

Velikostní skupina obce	Nejvyšší ukončené vzdělání v %							Obyv. 15leté a starší celkem
	základní	střední	úplné střední s maturitou	vyšší odborné a nástav.	vysokoškolské	bez vzdělání	nezjištěné vzdělání	
Celkem absol.	1 975 109	3 255 400	2 134 917	296 254	762 459	37 932	113 127	8 575 198
v %	23,0	38,0	24,9	3,5	8,9	0,4	1,3	100,0
do 199 obyvatel	31,8	43,6	17,7	2,0	3,4	0,5	1,0	100,0
200 - 499	29,5	44,5	18,7	2,1	3,5	0,6	1,1	100,0
500 - 999	27,9	44,0	19,9	2,3	4,3	0,6	1,0	100,0
1 000 - 1 999	26,8	42,8	21,3	2,4	5,0	0,7	1,0	100,0
2 000 - 4 999	25,9	41,5	22,5	2,7	5,8	0,6	1,0	100,0
5 000 - 9 999	23,8	40,2	24,5	3,3	6,7	0,4	1,1	100,0
10 000 - 19 999	22,3	37,9	26,3	3,8	8,1	0,4	1,2	100,0
20 000 - 49 999	21,7	36,4	27,5	3,8	9,1	0,3	1,2	100,0
50 000 - 99 999	21,7	35,7	26,8	3,9	9,6	0,4	1,9	100,0
100 000 a více obyv.	16,8	30,5	29,2	4,7	16,8	0,2	1,8	100,0

Nejvyšší podíly obyvatel starších 15-ti let s ukončeným vysokoškolským, ale i středoškolským vzděláním byly (stejně jako při sčítání lidu 1991) zjištěny ve městských aglomeracích nad 100 tisíc obyvatel – Praha, Brno, Plzeň a Olomouc. Podíly vysokoškoláků zde činily 12,5 – 18,8 % a osob s úplným středním a vyšším vzděláním 33,0 – 35,7 %. Zároveň nízké podíly osob se základním vzděláním v těchto městech (14,5 – 18,4 %) jsou jen nevýznamně ovlivněny nepříznivou věkovou strukturou trvale zde žijícího obyvatelstva.

Ve velkých a středních městech byly zaznamenány podíly vysokoškoláků a středoškoláků mnohem vyšší než v menších městech či venkovských obcích, kde jsou možnosti nejen pro získání středoškolského resp. vysokoškolského vzdělání, ale především jeho uplatnění často značně omezené.